UOT 336

Rəna Qənbər qızı TAĞIYEVA
Azərbaycan Əmək və Sosial Münasibətlər Akademiyası, magistrant,
rena.tagiyeva81@gmail.com

Elmi rəhbər: dosent, i.f.d. S.R.QULİYEVA
Azərbaycan Əmək və Sosial Münasibətlər Akademiyası
13sada@mail.ru
10.30546/4.71.73001.2024.08

MÜASİR İQTİSADİYYATDA QEYRİ-DÖVLƏT MALİYYƏ NƏZARƏTİNİN ƏHƏMİYYƏTİ

Xülasə

Məqalədə iqtisadiyyatda şəffaflığın və hesabatlılığın təşviqində qeyri-dövlət maliyyə nəzarətinin rolu haqqında təhlil aparılmışdır. Həmçinin, müasir iqtisadiyyatda qeyri-dövlət maliyyə nəzarətinin çətinlikləri və məhdudiyyətləri müəyyən edilmişdir. Bunlardan əlavə məqalədə qeyri-dövlət maliyyə nəzarətinin davamlı iqtisadi artımın və inkişafın təşviqinə verdiyi töhfələr də araşdırılmışdır.

Məqsəd - Qeyri-dövlət maliyyə nəzarətinin əhəmiyyətini və korrupsiya, həmçinin digər maliyə fırıldaqlarının qarşısının alınmasında əhəmiyyətini izah etmək, həmçinin çətinliklər və məhdudiyyətlərin müəyyən edilməsi

Vəzifə - Qeyri-dövlət maliyyə nəzarətinin fırıldaqçılıq riskinin azaldılması və maliyyə idarəçiliyinin qarşısının alınması kimi faydalarını müzakirə etməyə çalışır.Məqalədə iqtisadiyyatda şəffaflığın və hesabatlılığın təşviqində qeyri-dövlət maliyyə nəzarətinin rolu haqqında təhlil aparılmışdır. Həmçinin, müasir iqtisadiyyatda qeyri-dövlət maliyyə nəzarətinin çətinlikləri və məhdudiyyətləri müəyyən edilmişdir. Bunlardan əlavə məqalədə qeyri-dövlət maliyyə nəzarətinin davamlı iqtisadi artımın və inkişafın təşviqinə verdiyi töhfələr də araşdırılmışdır.

Metodologiya - məqalədə sistemli yanaşma metodundan istifadə edilmişdir.

Nəticələr - Müstəqil auditorlar, kredit reytinq agentlikləri və maliyyə nəzarətçiləri kimi qeyri-dövlət maliyyə nəzarəti mexanizmləri əlavə nəzarət səviyyəsini və maliyyə fırıldaqlarının, o cümldən qanun pozuntularının qarşısının alınmasını təmin edir.

Yekun - Qeyri-dövlət maliyyə tənzimlənməsi sabit və dayanıqlı iqtisadiyyatı qorumaq və vətəndaşların rifahını təmin etmək üçün vacibdir**.**

Açar sözlər: qeyri-dövlət maliyyə nəzaərti, audit, hesabatlılıq, şəffaflıq, korrupsiya.

Giriş

Qeyri-dövlət maliyyə nəzarəti dövlət və ya qeyri-dövlət qurumları tərəfindən maliyyə fəaliyyətinin monitorinqi və tənzimlənməsinə aiddir. Bu qurumlara özəl auditorlar, maliyyə institutları və müstəqil tənzimləyici orqanlar daxil ola bilər.

Qeyri-dövlət maliyyə nəzarətinin əsas məqsədi maliyyə sahəsində dövlət qurumlarının nəzarətindən asılı olmayan müstəqil təşkilatlar vasitəsilə maliyyə sistemində şəffaflıq və dəqiqlik yaratmaq, qanun və qaydalara əməl etməyə çalışmaqdır. Bu təşkilatlar maliyyə institutlarının və şirkətlərin, bankların və digər maliyyə qurumlarının nəzarətdə saxlanılması və mövcud risklərin müəyyən edilməsində mühüm rol oynayır.

Qeyri-dövlət maliyyə nəzarətinin əhəmiyyəti, maliyyə sisteminə inamın artırılmasında mühüm rol oynayır. Müstəqil qurumların nəzarəti və idarə olunması sayəsində maliyyələşmə prosesləri insanlar, banklar, şirkətlər və digər maliyyə qurumları arasında məsafə qoymadan daha sürətli və təhlükəsiz olur.

İqtisadiyyatda şəffaflığın və hesabatlılığın təşviqində qeyri-dövlət maliyyə nəzarətinin rolu

Nəzarət mühüm idarəetmə funksiyası və ya aləti kimi çıxış edir, çünki o, müvafiq əsaslandırma sistemlərinin köməyi ilə hərəkətlərin gözlənilən nəticələrə uyğun olmasını təmin edir. Bu proses həmçinin təklif olunan qaydalara vaxtında və sərfəli şəkildə cavab vermək üçün istənilən mənfi hallara düzəliş etmək imkanını da əhatə edir.

Nəzərə alınmalı olan ən vacib məsələlərdən biri, nəzarəti əldə etmək üçün mütləq hər şeyi planlaşdırmaq lazımdır, yəni planlaşdırmadan nəzarəti əldə etmək mümkün deyil. Nəzarətdə idarəetmə funksiyası şirkətin məqsəd və məqsədlərinə nail olunmasını təmin etmək üçün işçilərin fəaliyyətini qiymətləndirmək və korrektə etmək üçün məsuliyyət daşıyır. Nəzarət prosesi istehsal prosesi ilə müəyyən edilir. Bu proses təkcə yuxarı rəhbərliklə əlaqəli deyil, bütün idarəetmə səviyyələrində aparılmalıdır.

Nəzarət bütün məsələlərin təsdiq edilmiş məqsədlərə, təlimatlara və müəyyən edilmiş standartlara uyğun olmasını təmin etməlidir. Nəzarət faktiki fəaliyyətin standart göstəricilərdən uzaqlaşma dərəcəsini ölçür, bu cür çatışmazlıqların səbəbini müəyyənləşdirir və düzəliş tədbirlərinin görülməsinə kömək edir.

Nəzarət və idarəetmənin əsas funksiyaları arasındakı əlaqəni aşağıdakı kimi ümumiləşdirmək olar:

1. Planlaşdırma funksiyası. Planlaşdırma nəzarətdir və idarəetmə fəaliyyətinin cəmləşdiyi bütün spektri əhatə edir. Nəzarət əsasən müəyyən məqsədlərə və standartlara malik olmaq deməkdir. Qərarvermə prosesi bu məqsədlərə nail olur. Nəzarət xüsusi planlara, məqsədlərə və ya siyasətlərə əsaslanır. Beləliklə, planlaşdırma sizə nəzarət və səlahiyyət verir. Beləliklə, planlaşdırma və nəzarət arasında əlaqə var.

2. Əsas fəaliyyət. Nəzarət standartlar və faktiki nəticələr arasında müəyyən edilə bilən uyğunsuzluqları düzəltmək üçün görülə biləcək istənilən fəaliyyətə böyük diqqət yetirir. İdarəetmə prosesinin icra olunması qərar qəbuletmə prosesi ilə müəyyən edilmiş təşkilati məqsədlərə nail olmağa kömək edir. Bunun üçün müxtəlif üsul və texnikalar tələb olunur.

3. Əsas nümayəndəlik: Nümayəndə heyəti nəzarətin həyata keçirilməsi üçün vacibdir, çünki nəzarət mexanizmləri icra məsuliyyətinə malik olan, lakin fəaliyyət göstərmək səlahiyyətinə malik olan menecerlər üçün istifadə olunur. Təşkilatın lideri missiya vasitəsilə güc və səlahiyyət qazanır.

Nəzarəti üç kateqoriyaya bölmək olar: ilkin, cari və yekun. Bu nəzarət növlərinin hər biri təşkilatin fəaliyyətində müvəffəqiyyətin təmin edilməsində mühüm rol oynayır.

İlkin nəzarət layihə və ya tapşırığın icrasından əvvəl görülən tədbirlərə aiddir. Məqsəd və vəzifələri öncədən müəyyən edir. Bu növ monitorinq həm də layihənin icrası zamanı yarana biləcək problemlərin və maneələrin müəyyən edilməsinə və onların həlli istiqamətində addımların atılmasına kömək edir.

Cari nəzarət layihənin və ya tapşırığın icrası zamanı monitorinq və qiymətləndirməni əhatə edir. Hər şeyin plana uyğun olaraq, məqsəd və vəzifələrin yerinə yetirilməsini təmin edir. Cari nəzarətə məlumatların toplanması, təhlili və zəruri hallarda düzəlişin edilməsi daxildir. Bu tip nəzarət plandan kənara çıxmaları müəyyən etməyə və layihənin düzgünlüyünü təmin etmək üçün düzəlişlər etməyə kömək edir.

Yekun nəzarət son mərhələdir və layihənin və ya fəaliyyətin vəziyyətini ölçür. Bu, faktiki nəticələri planlaşdırılan məqsədlərlə müqayisə etməyi və layihənin uğurlu olub-olmadığını müəyyən edir. Yekun nəzarətin təkmilləşdirilməsi lazım olan sahələri müəyyənləşdirməyə kömək edir. O, həmçinin gələcək layihələr üçün dəyərli fikirlər təqdim edir.

Buna görə də ilkin, cari və yekun nəzarət layihə və ya fəaliyyətin uğurunu təmin edən əsas idarəetmə komponentləridir. İlkin nəzarətə əsas yaradır, cari nəzarət hər şeyin plana uyğun getməsini təmin edir. Yekun nəzarət irəliləyişi qiymətləndirir və gələcək fəaliyyət üçün tövsiyələr verir. Beləliklə, təşkilatlar məqsədlərinə çatmaq üçün güclü monitorinq sisteminə malik olmalıdırlar.

Bir çox şirkətlər, o cümlədən dövlət müəssisələri və korporasiyalar maliyyə nəzarətindən istifadə edirlər. Bununla belə, bəzi şirkətlər hökumət tərəfindən yaradılmayan və tənzimlənməyən qeyri-dövlət maliyyə nəzarəti sistemlərini tətbiq edirlər. Bu növ nəzarətə normativlərə uyğunluq, təhlükəsizlik və xərc səmərəliliyi daxildir. Dövlət xərclərində şəffaflığın, hesabatlılığın və səmərəliliyin təmin edilməsində dövlət maliyyə nəzarəti əhəmiyyətlidir [1, s.108]. Qeyri-dövlət maliyyə nəzarəti müxtəlif formalarda olur.

Birincisi, belə nəzarət yüksək dəqiqlik və kəmiyyət tələb edir. Bu tip monitorinq bütün maliyyə əməliyyatlarının tam şəffaflığını tələb edir.

İkincisi, bu tip nəzarət düzgün maliyyə göstəricilərini təmin edir. Qeyri-hökumət maliyyə nəzarəti orqanları maliyyə səhvlərinin qarşısını almaq üçün tədbirlər görür.

Üçüncüsü, qeyri-dövlət maliyyə nəzarəti maliyyə əməliyyatlarının təhlükəsizliyini təmin edir. Bu növ nəzarət maliyyə əməliyyatlarının bütün mərhələlərində təhlükəsizlik tədbirlərinin həyata keçirilməsini tələb edir.

Nəhayət, qeyri-dövlət maliyyə nəzarəti maliyyələşdirməyə cavabdeh olan təşkilatın müstəqilliyinə istinad edir, çünki onlar hökumət tərəfindən idarə olunmur. Bu müstəqillik maliyyə hesabatlarının düzgünlüyünə imkan verir.

Tənzimləyici orqanlar və hüquq-mühafizə orqanları arasında daha yaxşı əməkdaşlıq maliyyə nəzarətinin effektivliyini artırmağa və maliyyə fırıldaqları, həmçinin də korrupsiya risklərini azaltmağa kömək edəcək [2, s. 58].

Effektiv və təhlükəsiz maliyyə əməliyyatlarını təmin etmək üçün qeyri-dövlət maliyyə nəzarəti vacibdir. Bu nəzarət forması qanunvericiliyə riayət olunmasının yoxlanılması, səmərəliliyin artırılması və maliyyə əməliyyatlarının təhlükəsizliyinə təminat verilməsi üçün dəyərli vasitədir.

1. Şəffaflığın olmaması: Qeyri-dövlət maliyyə nəzarətinin əsas problemlərindən biri şəffaflığın olmamasıdır. Bu, maliyyə pozuntularını, korrupsiya və pozuntuları aşkar edib aradan qaldırmağı çətinləşdirir.
2. Qeyri-kafi resurslar: Qeyri-dövlət maliyyə nəzarəti agentlikləri öz vəzifələrini səmərəli şəkildə yerinə yetirmək üçün çox vaxt maliyyə, işçi heyəti və təlim kimi zəruri resurslardan məhrumdurlar. Bu, onların öhdəliklərini yerinə yetirməsini və qaydaların icrasını çətinləşdirə bilər.
3. Məhdud yurisdiksiya: Qeyri-dövlət maliyyə nəzarəti agentlikləri çox vaxt məhdud yurisdiksiyaya malikdirlər ki, bu da onların məsuliyyət sahələrindən kənarda baş verən maliyyə pozuntularının aradan qaldırılmasını çətinləşdirə bilər.
4. Siyasi müdaxilə: Qeyri-dövlət maliyyə nəzarəti agentlikləri siyasi müdaxilə ilə üzləşə bilər ki, bu da onların effektivliyinə ziyan vura bilər. Bu, siyasətçilər məqsədlərinə çatmaq üçün agentlik əməliyyatlarına təsir göstərməyə və ya müdaxilə etməyə çalışdıqda baş verə bilər.
5. Məhdud hesabatlılıq: Qeyri-dövlət maliyyə nəzarəti agentliklərində hesabatlılıq mexanizmləri olmaya bilər ki, bu da onların öz hərəkətlərinə görə məsuliyyət daşımasını çətinləşdirə bilər. Bu, öz vəzifələrini səmərəli şəkildə yerinə yetirmək qabiliyyətinə inamsızlığa səbəb ola bilər.
6. Qeyri-adekvat qanunvericilik bazası: Qeyri-dövlət maliyyə nəzarəti agentlikləri qeyri-adekvat qanunvericilik bazası olan mühitdə fəaliyyət göstərə bilər ki, bu da qaydaların icrasını çətinləşdirə və maliyyə pozuntularına görə fiziki şəxsləri və təşkilatları məsuliyyətə cəlb edə bilər.
7. Müstəqilliyin olmaması: Qeyri-dövlət maliyyə nəzarəti agentliklərində müstəqillik olmaya bilər ki, bu da onların repressiya və ya kənar qüvvələrin təsirindən qorxmadan fəaliyyətini çətinləşdirə bilər.

Bütövlükdə, bu çağırışlar maliyyə pozuntularını aradan qaldırmaq və maliyyə sabitliyini və dürüstlüyünü təşviq etmək üçün müvafiq resurslara, yurisdiksiyaya, şəffaflığa, hesabatlılığa, müstəqilliyə və hüquqi bazaya malik daha güclü və effektiv qeyri-dövlət maliyyə nəzarəti mexanizmlərinə ehtiyac olduğunu vurğulayır.

Müasir iqtisadiyyatda qeyri-dövlət maliyyə nəzarətinin çətinlikləri və məhdudiyyətləri

Qeyri-dövlət maliyyə nəzarəti və ya daha çox məlum olduğu kimi “qeyri-rəsmi maliyyə” ciddi problem yaradır. Bu, bəzən qanunsuzluq və ya vergidən yayınma ilə bağlı olan sahədir. Hər hansı

qeyri-rəsmi maliyyələşdirmə qeyri-qanuni və ya vergi ilə əlaqəli olduğundan, maliyyələşdirmənin monitorinqi və nəzarəti vacibdir.

Burada qüvvəyə minmiş qeyri-dövlət maliyyə nəzarəti ilə bağlı əsas problemlərdən biri dövlət ittihamının olmamasıdır. Qeyri-rəsmi maliyyə əməliyyatları geniş şəbəkə vasitəsilə həyata keçirilir və bu şəbəkənin əsas məqsədi vergi ödəməkdən yayınmaqdır. Bu, qeyri-rəsmi maliyyə əməliyyatlarına nəzarəti çətinləşdirir.

Qeyri-dövlət maliyyə nəzarətində şəffaflığın olmaması ilə bağlı əsas problemlərdən biri korrupsiya ehtimalıdır. Korrupsiya rüşvətxorluq, çirkli pulların yuyulması da daxil olmaqla bir çox formada ola bilər. Qeyri-şəffaf sistem yanlış hərəkətlərin müəyyən edilməsini çətinləşdirə bilər, beləliklə, fərdlərin qeyri-qanuni fəaliyyətlə məşğul olmasını asanlaşdırır.

Hökumət və digər ictimai qurumlarda şəffaflıq və hesabatlılıq üçün ictimai nəzarət vacibdir. Bu, vəzifəli şəxslər tərəfindən korrupsiya, vəzifə səlahiyyətlərindən sui-istifadə və digər sui-istifadə hallarının qarşısını alır. İctimai nəzarət həm də qərarların qəbulunda vətəndaşların iştirakını təşviq edir ki, bu da öz növbəsində daha yaxşı idarəetməyə və effektiv siyasətə gətirib çıxarır.

Bundan əlavə, ictimai nəzarət iqtisadi artımın və sosial inkişafın təmin edilməsində mühüm əhəmiyyət kəsb edir. O, dövlət resurslarından səmərəli istifadə edilməsinə, dövlət xidmətlərinin bütün vətəndaşlara vaxtında və operativ şəkildə çatdırılmasına öz töhfəsini verir. Dövlət sektoru həmçinin iqtisadiyyatın bütün oyunçuları üçün bərabər şərait yaratmaqla innovasiya və sahibkarlığı təşviq edir. Daxili auditın təşkilatların idarəedilməsi və maliyyə hesabatlarının doğruluğunun yoxlanılması üçün müvafiq audit prosedurları həmçinin, texnologiyaları təyin edilir [3, s.155].

Qeyri-dövlət maliyyə nəzarətinin digər təhlükəsi vəsaitlərin mənimsənilməsidir. Təşkilat vəsaitlərdən sui-istifadə etdikdə və ya qeyri-düzgün investisiya təcrübələri ilə məşğul olduqda, vəsaitlərin səhv idarə edilməsi baş verə bilər. Əgər nəzarət edilməzsə, vəsaitlərin düzgün idarə edilməməsi ciddi maliyyə itkisinə və iflasa səbəb ola bilər.

Qeyri-dövlət maliyyə nəzarətində şəffaflığın olmaması da daha geniş maliyyə problemlərinə səbəb ola bilər. Fiziki şəxslər və müəssisələr maliyyə sisteminə inamını itirdikdə, onlar sərmayə qoymaqdan və ya borc almaq riskləri ilə üzləşə bilərlər. Nəticədə iqtisadi artım ləngiyir, iqtisadiyyat üçün uzunmüddətli mənfi nəticələrə səbəb olur.

Hər hansı bir layihənin dəyişikliklərinin idarə edilməsi müzakirələrə əsaslanır və layihə dəyişikliklərinin idarə edilməsi, həmçinin nəzarəti üçün müxtəlif tədbirlərin tətbiq edilməsinin layihənin uğurlu nəticələrini təmin edəcəyinə dair müəyyənlik yaradır [4, s. 593].

Ardıcıl qeyri-dövlət maliyyə nəzarətinin olmaması iqtisadiyyat üçün əsas problemdir. Korrupsiya, resursların düzgün idarə edilməməsi və maliyyə sektorunda qeyri-müəyyənlik qeyri-şəffaf mühitin nəticələri ola bilər. Bu problemi həll etmək üçün təşkilatlar maliyyə əməliyyatlarını açıqlamalı, məlumatlar qorunmalı və hökumətlər şəffaflığı və yaxşı idarəçiliyi təşviq etməlidir. Bu tədbirlər vasitəsilə dövlət xarici sərmayə mühitini yaxşılaşdıra, iqtisadi artım və inkişafa kömək edə bilər.

Qeyri-dövlət maliyyə nəzarətinin qeyri-adekvat maliyyələşdirilməsi effektiv maliyyə idarəçiliyini saxlamaq üçün ciddi problem yaradır. Maliyyə nəzarəti dövlət vəsaitlərinin şəffaf, səmərəli və hesabatlı idarə olunmasında mühüm rol oynayır. Bununla belə, kifayət qədər resurs olmadan maliyyə institutlarının öz qaydalarını effektiv şəkildə tətbiq etməsi çətindir.

Qeyri-dövlət maliyyə nəzarətinin davamlı iqtisadi artımın və inkişafın təşviqinə verdiyi töhfə. Maliyyə nəzarətində qeyri-adekvat maliyyələşdirmənin əsas nəticələrindən biri hərtərəfli və tez-tez uçotun olmamasıdır. Audit fırıldaqçılıq və aldatma kimi maliyyə tullantılarının müəyyən edilməsində və dövlət vəsaitlərinin təyinatı üzrə istifadə olunmasının təmin edilməsində mühüm vasitədir.

Audit, bir şirkətin maliyyə və idarəetmə sistemlərinin təhlükəsizliyini və saxlanılmasını yoxlamaq üçün istifadə olunan bir prosesdir. Bu, şirkətin daxilindəki məsələlərin vəziyyətinə dair ətraflı bir şərhə imkan verir və proseslərdəki problemləri və riskləri aşkar edir [5,s.125].

Qeyri-dövlət maliyyə nəzarətində adekvat resursların olmaması səmərəli maliyyə idarəçiliyinin

təmin edilməsində ciddi problem yaradır. Maliyyə nəzarəti dövlət vəsaitlərinin şəffaf, səmərəli və hesabatlı idarə olunmasında mühüm rol oynayır. Bununla belə, adekvat resursların olmadığı şəraitdə maliyyə institutlarının öz nizamnamələrini effektiv şəkildə həyata keçirməsi çətinləşir.

Audit firmasının ölçüsü ilə audit keyfiyyəti arasında heç bir əlaqə müşahidə edilməmişdir. Bu nəticələr göstərir ki, audit firmalarının böyüklüyü auditin keyfiyyətinə ciddi təsir göstərmir [6, s. 215].

Auditorlar, maliyyə hesabatlarının və digər sənədlərin dəqiqliyini və doğruluğunu yoxlamaqla, korrupsiya ilə əlaqədar narahatlıq yaradan məsələləri aşkar edə bilərlər. Auditorların məsələləri açıqlığa çıxarmaq üçün istifadə edə biləcəkləri əsas faktor isə risk qiymətləndirməsi və daxili nəzarət sistemləridir [7, s. 221].

Maliyyə nəzarəti dövlət orqanları tərəfindən əvvəlcədən hazırlanmış xüsusi plana uyğun olaraq, xüsusi auditor nəzarəti isə daxil olan sərəncamlarla həyata keçirilir. Əvvəlki halda müfəttişin adına arayış verilir və o, bu arayışı pasportu və ya şəxsiyyətini təsdiq edən digər sənədlə birlikdə yoxlanılan müəssisənin rəhbərliyinə təqdim edir. Rəhbərlik müvafiq nəticəyə gəldikdən sonra yoxlama şirkətin baş mühasibinin və ya digər vəzifəli şəxsin cəlb edilməsi ilə başlayır.

Audit keyfiyyət nəzarəti ilə maliyyə performansı arasında pozitiv bir əlaqə olduğunu göstərir [8, s.1374].

Müştəri auditor yoxlaması üçün müvafiq müqavilə bağlayan, müvafiq vəsaiti icraçının hesabına köçürən və yoxlama aparan auditor və ya təşkilatdan şəxsən xahiş edir. Auditin gecikməsi auditorun dəyişdirilməsinə müsbət təsir göstərir və bu, daha uzun audit gecikmələri olan şirkətlərin auditorların dəyişdirilməsi ehtimalının daha yüksək olduğunu göstərir [9, s.185].

Auditorun əhatə etdiyi maliyyə-təsərrüfat münasibətləri sahəsində peşəkar vəzifələr kimi audit yoxlamalarının aparılması, ekspertiza, müqavilə baxışı, subyektlərin maliyyə və maliyyə əməliyyatları üzrə rəylərin yazılması, mühasibat uçotunun yoxlanılması, faktiki hesabat göstəricilərinin qiymətləndirilməsi və digər vəzifələrin yerinə yetirilməsi də daxildir. Auditor xidməti haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanununa əsasət auditorların vəzifələri aşağıdakılardır [10] :

– auditin aparılmasında Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyinin tələblərinə hökmən riayət etmək;

– auditor yoxlamalarını və digər auditor xidmətlərini keyfiyyətli həyata keçirmək;

– sifarişçinin mühasibat uçotunun və hesabatının vəziyyətini, düzgünlüyünü, qüvvədə olan qanunlara və normativ aktlara uyğunluğunu yoxlamaq;

– auditin aparılması zamanı aşkar edilmiş bütün pozuntular, mühasibat uçotunun aparılması və hesabatların tərtibi ilə bağlı nöqsanlar haqqında sifarişçinin rəhbərliyinə məlumat vermək;

– sifarişçinin tələbi ilə aparılan audit zamanı əldə edilən məlumatı (məhkəmə orqanlarının tələb etdiyi hallar, "Cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununa əsasən və maliyyə bazarlarını tənzimləyən digər qanunlara müvafiq olaraq Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankına təqdim olunmalı məlumatlar istisna olmaqla) məxfi saxlamaq;

– yoxlama gedişində alınmış və ya tərtib edilmiş sənədlərin qorunub saxlanmasını təmin etmək;

– təsərrüfat subyektinin tələbi ilə ona auditin aparılmasına dair qanunvericiliyin tələbləri, tərəflərin hüquq və vəzifələri, habelə auditorun rəyində olan irad və nəticələr üçün əsas olan normativ aktlar barəsində ətraflı məlumatlar vermək;

– qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş hallarda vergi hesabatına dair auditor rəyi vermək;

– sığortaçı ilə mülki məsuliyyətinin icbari sığortası müqaviləsini bağlamaq;

– cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun tələblərinə riayət etmək, bu sahədə Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş digər tədbirləri həyata keçirmək.

Audit nəticələrinin ümumiləşdirilməsinin qiymətləndirilməsində əsas meyar mürəkkəbliyin

nəzərə alınmasıdır. Başqa sözlə, şirkətin təsərrüfat-maliyyə fəaliyyətinin iqtisadi göstəriciləri məntiqi ardıcıllıqla ümumiləşdirilir və təhlil edilir.

Yekun olaraq qeyd edək ki, qeyri-dövlət maliyyə nəzarəti müasir iqtisadiyyatın mühüm tərkib hissəsidir. Maliyyə sistemlərində sabitliyi, şəffaflığı və hesabatlılığı təşviq etməklə qeyri-dövlət subyektləri bütövlükdə iqtisadiyyatın uzunmüddətli davamlılığının və rifahının təmin edilməsində mühüm rol oynayır.

Nəticə

Müasir iqtisadiyyatda qeyri-dövlət maliyyə nəzarəti iqtisadiyyatda şəffaflığın, hesabatlılığın və sabitliyin təmin edilməsində mühüm rol oynayır. Artan qloballaşma və maliyyə əməliyyatlarının mürəkkəbliyi hökumətlərin maliyyə bazarlarını effektiv idarə etməsini çətinləşdirir. Müstəqil auditorlar, kredit reytinq agentlikləri və maliyyə nəzarətçiləri kimi qeyri-dövlət maliyyə nəzarəti mexanizmləri əlavə nəzarət səviyyəsini və maliyyə fırıldaqlarının və qanun pozuntularının qarşısının alınmasını təmin edir. Bu mexanizmlər olmasaydı, maliyyə institutları iqtisadiyyata və istehlakçılara zərər verə biləcək təhlükəli təcrübələrlə məşğul ola bilərdilər. Bundan əlavə, maliyyə sisteminin bütövlüyünü təmin etmək və bütün maraqlı tərəflərin maraqlarını qorumaq üçün qeyri-dövlət maliyyə nəzarəti vacibdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Riabchuk O., Panasiuk O., Tarashchenko V., Bilobrovenko T., Mikhieieva K.S. Problems and Prospects of State Financial Control and Analysis of Local Budget Execution // Scientific Horizons, 2022, 25(11), pp.103-110
2. Соян Ш.Ч., Морзекей А.О. Проблемы государственного финансового контроля // Journal of Economy and Business, 2019, 11(3), ctp.57-59
3. Маккаева Р.С., Ибрагимова П.А., Агавердиев Ф.Н. Роль и значение внутреннего аудита в системе управления организацией // Индустриальная Экономика, 2022, 3(2), ctp.157-164
4. Скорев Е.Н. Контроль или управление изменениями содержания проекта // Экономика и бизнес,2017, ctp.591-596
5. Султыгова Х.М. Аудит как фактор эффективности бизнеса // Вестник Науки, 2020, 6 (27), ctp.124-128
6. Citra A., Faisal F. Audit fees, audit tenure, auditor industry specialization, audit firm size, and audit quality: evidence from listed companies // Jurnal Dinamika Akuntansi dan Bisnis, 2023, 10 (2), pp 213 – 230
7. Полываная О.В., Жиркова Д.А.. Аудиторская деятельность как средство в борьбе с коррупцией // Экономика и бизнес, 2015, ctp.219-223
8. Apalowowa O.D., Toyin E.A. Audit Quality Control and Financial Performance of Deposit Money Banks in Ekiti State, Nigeria // International Journal of Innovative Science and Research Technology, 2023, 8(4), pp.1372-1378
9. Rizqi T.D., Sri R., Muhammad R. Effects of audit fee, audit delay, financial distress, audit opinion and audit tenure on auditor switching // Journal of Business Management and Economic Development, 2023, 1(2), pp. 182-196
10. Auditor xidməti haqqında Qanun https://e-qanun.az/framework/9236-

Рена Канбар кызы Тагиева
аспирант Азербайджанской Академии
Труда и Социальных Отношений,
rena.tagiyeva81@gmail.com

Научный руководитель: доц. С.Р. Гулиева
Азербайджанская Академия Труда и
Социальных Отношений
13sada@mail.ru

Значение негосударственного финансового контроля в современной экономике

Резюме

В статье анализируется роль негосударственного финансового контроля в обеспечении прозрачности и подотчетности в экономике. Также выявлены трудности и ограничения негосударственного финансового контроля в современной экономике. Кроме того, в статье рассматривается вклад негосударственного финансового контроля в содействие устойчивому экономическому росту и развитию.

Цель – объяснить важность негосударственного финансового контроля и его значение в предотвращении коррупции и других финансовых махинаций, а также выявить проблемы и ограничения.

Позиция - Попытки обсудить преимущества негосударственного финансового контроля, такие как снижение риска мошенничества и предотвращение финансовых нарушений.В статье анализируется роль негосударственного финансового контроля в обеспечении прозрачности и подотчетности в экономике. Также выявлены трудности и ограничения негосударственного финансового контроля в современной экономике. Кроме того, в статье рассматривается вклад негосударственного финансового контроля в содействие устойчивому экономическому росту и развитию.

Методология – в статье использован метод системного подхода.

Выводы. Негосударственные механизмы финансового контроля, такие как независимые аудиторы, рейтинговые агентства и органы финансового надзора, обеспечивают дополнительный уровень контроля и предотвращения финансового мошенничества, включая нарушения закона.

Вывод – Негосударственное финансовое регулирование необходимо для поддержания стабильной и устойчивой экономики и обеспечения благосостояния граждан.

Ключевые слова: негосударственный финансовый контроль, аудит, подотчетность, прозрачность, коррупция.

Rena Qanbar Tagiyeva
Azerbaijan Academy of Labor and
Social Relations graduate student,
rena.tagiyeva81@gmail.com

Scientific leader: associate professor, i.f.d. S.R. Guliyeva
Azerbaijan Academy of Labor and Social Relations
13sada@mail.ru

The importance of non-state financial control in the modern economy

Summary

The article analyzes the role of non-state financial control in promoting transparency and accountability in the economy. Also, the difficulties and limitations of non-state financial control

in the modern economy are identified. In addition, the article examines the contribution of non-state financial control to the promotion of sustainable economic growth and development.

Objective - To explain the importance of non-state financial control and its importance in preventing corruption and other financial frauds, as well as identifying challenges and limitations

Position - Attempts to discuss the benefits of non-state financial control such as reducing the risk of fraud and preventing financial mismanagement. The article analyzes the role of non-state financial control in promoting transparency and accountability in the economy. Also, the difficulties and limitations of non-state financial control in the modern economy are identified. In addition, the article examines the contribution of non-state financial control to the promotion of sustainable economic growth and development.

Methodology - a systematic approach method was used in the article.

Conclusions - Non-state financial control mechanisms such as independent auditors, credit rating agencies and financial supervisors provide an additional level of control and prevention of financial fraud, including violations of the law.

Conclusion - Non-state financial regulation is essential to maintain a stable and sustainable economy and ensure the welfare of citizens**.**

Key words: non-state financial control, audit, accountability, transparency, corruption.